

Рішення
разової спеціалізованої вченої ради PhD 14875
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувач ступеня доктора філософії **Роман НУРИЩЕНКО**, 1998 року народження, громадянин України, освіта вища: у 2022 році закінчив Національний університет “Києво-Могилянська академія” та отримав диплом магістра за спеціальністю 081 “Право” та здобув кваліфікацію юриста. У 2022 році вступив до аспірантури Національної академії внутрішніх справ. З 2026 року переведений для подальшого навчання в аспірантурі Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України. Виконав акредитовану освітньо-наукову програму «Право».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України (м. Київ) від 12 червня 2026 р. № 67, у складі:

голови разової спеціалізованої вченої ради – КРУСЯН Анжеліки, доктора юридичних наук, професора, вченого секретаря Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

рецензентів:

Генадія ТИМЧЕНКА, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника відділу цивільно-правових наук Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

Ірини МУЗИКИ, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, старшого наукового співробітника відділу історії держави і права України Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України;

офіційних опонентів:

Євгена ДУРНОВА, доктора юридичних наук, професора, професора кафедри теорії, історії та філософії права Національна академія внутрішніх справ;

Олександри КАРМАЗИ, доктора юридичних наук, професора, професора кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін Закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», на засіданні 11 серпня 2026 року прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 ПРАВО Роману НУРИЩЕНКУ на підставі публічного захисту дисертації «Генеza альтернативного вирішення спорів у приватному праві в Україні (XIX ст. – 2004 р.)» за спеціальністю 081 ПРАВО.

Дисертацію виконано в Інституті держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України, м. Київ.

Науковий керівник – Олександр СКРИПНЮК, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису. Вона виконана державною мовою та є самостійним, актуальним, завершеним науковим дослідженням. Дисертація відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і має обсяг – 221 сторінку, містить нові науково

обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень нормативно-правової бази, сформульовано та обґрунтовано наукові положення та висновки, зокрема, щодо історико-правової моделі розвитку інституту альтернативних форм вирішення спорів у приватному праві України, систематизації історичних прототипів сучасних альтернативних форм вирішення спорів на українських землях, впливу судової реформи 1864 року на становлення альтернативних форм врегулювання спорів на території сучасної України, закономірностей розвитку альтернативних форм вирішення спорів на західноукраїнських землях у складі Австрійської, Австро-Угорської імперії, а також понятійно-термінологічного апарату сучасної правової науки, що має істотне значення для розвитку науки і законодавства України, одержані здобувачем особисто результати мають практичну та теоретичну цінність, що повністю відповідає пункту 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

За результатами проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано наукові положення та висновки щодо генези альтернативного вирішення спорів у приватному праві України впродовж ХІХ ст. – 2004 р. Запропоновано цілісну історико-правову модель розвитку альтернативних форм вирішення спорів, що дало змогу розглядати їх не як сукупність запозичених норм іноземного права, а як результат тривалої еволюції правових практик і нормативних рішень, які змінювалися під впливом державотворення, особливостей правової системи та соціально-політичних чинників.

Удосконалено понятійно-термінологічний апарат у сфері альтернативного вирішення спорів. Запропоновано визначення поняття «альтернативна форма вирішення спорів» як врегульованої нормами права, а у випадках передбачених законом, положеннями цивільно-правового договору, не судової процедури (порядку), метою якої є позасудовий захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав осіб, чи прав, щодо яких в майбутньому виникне спір чи конфлікт, та який ґрунтується на таких основних принципах права: верховенства права, добровільності, незалежності, неупередженості, рівності сторін, обов'язковості виконання домовленостей чи прийнятих рішень. Обґрунтовано необхідність уніфікації понять «спір», «конфлікт», «альтернативна форма вирішення спору», «альтернативний спосіб вирішення спору», «альтернативний метод вирішення спору» та «альтернативність».

Систематизовано історичні прототипи сучасних альтернативних форм вирішення спорів на українських землях у складі російської імперії та виокремлено їх характерні ознаки: договірний характер, письмову форму, юридичне припинення спору, забезпечення виконання домовленостей та обмеження повторного звернення до суду. Встановлено збереження у першій половині ХІХ століття впливу Литовських статутів, якими передбачалася примирна процедура «єднання». Визначено вплив судової реформи 1864 року на розвиток примирювальних процедур, зокрема на способи оформлення мирової угоди та процесуальні можливості сторін. Обґрунтовано закономірності розвитку альтернативного вирішення спорів на західноукраїнських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської імперій у взаємозв'язку з модернізацією судоустрою та процесуальних стандартів.

Доведено, що розвиток альтернативного вирішення спорів у ХХ столітті не був прямолінійним та залежав від характеру державності, судоустрою, рівня правової культури й допустимого обсягу автономії приватної волі. Встановлено, що в радянський період альтернативні форми вирішення спорів існували вибірково та переважно виконували управлінську функцію, унаслідок чого окремі з них набували характеру квазісудових механізмів. Доведено, що державний арбітраж у радянській правовій системі функціонував переважно як управлінський механізм вирішення господарських спорів, а не як добровільна недержавна форма врегулювання спору.

Встановлено, що після відновлення незалежності України відбулося інституційне переформатування альтернативного вирішення спорів, пов'язане з розвитком міжнародного комерційного арбітражу, третейського розгляду та медіації. Визначено, що Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» 1994 року закріпив договірний і недержавний характер арбітражу, заснований на арбітражній угоді сторін. Встановлено значення Закону України «Про третейські суди» 2004 року для розвитку третейського розгляду та обґрунтовано необхідність взаємодії альтернативних форм вирішення спорів із судовою системою через механізми контролю та виконання відповідних рішень.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз медіації та діяльності комісій по трудових спорах, визначено їх спільні та відмінні ознаки. Обґрунтовано, що досудове врегулювання спору із застосуванням альтернативних форм врегулювання спору є правом, а не обов'язком сторін і не може обмежувати доступ особи до судового захисту.

Здобувач має 10 (десять) наукових праць, серед яких 6 наукових статей, що опубліковані в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України категорії «Б», 4 тезах доповідей на науково-практичних заходах), що повністю відповідає пунктам 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 (зі змінами), а саме:

1. Ханик-Посполітак Р. Ю., Нурищенко Р. С. Врегулювання спору за участю судді: чи є ефективною ця процедура? *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Том 8. С. 85-91. DOI: 10.18523/2617-2607.2021.8.85-91

2. Нурищенко Р.С. Розвиток медіації як альтернативного способу вирішення спорів в Україні та зарубіжних країнах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 40-42. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/6>

3. Нурищенко Р.С. Становлення інституту сімейної медіації в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 5. С. 17-21. DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-5-34>.

4. Нурищенко Р.С. Розвиток альтернативного вирішення спорів за часів незалежності України. *Київський часопис права*. 2024. № 2. С. 17-21. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2024.2.2>

5. Nuryshchenko R. Genesis, current status and prospects for the development of the institution of negotiation in Ukraine. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2021. № 14(3), P. 78-86. DOI: 10.56215/naia-chasopis/3.2024.78

6. Нурищенко Р.С. Взаємодія та взаємозв'язок медіації з третейським

розглядом, міжнародним комерційним арбітражем, цивільним та господарським процесами в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Випуск 4. С. 33-39. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.6>

7. Нурищенко Р.С. Інститут третейського судочинства: його становлення та роль у правовій системі України. *Актуальні проблеми правопорядку і правової культури в сучасній Україні: матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 трав. 2023 р.)*. Редкол.: С. Д. Гусарев, М. М. Пендюра, Ю. В. Кривицький. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 117-120. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/23888>.

8. Nuryshchenko R. The institution of mediation. Its formation and role in the legal system of Ukraine. *International Scientific Conference Science in the Context of Modern Challenges: Problems and Development Priorities: Conference Proceedings*, June 9-10, 2023. Riga, Latvia : "Baltija Publishing". P. 71-74. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-318-7-21>

9. Нурищенко Р.С. Вплив Литовських статутів на розвиток альтернативного вирішення спорів в Україні. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки (м. Київ, 15 травня 2025 р.)*. Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. С. 30-33.

10. Нурищенко Р. С. Примирні процедури за «Правами, за якими судиться малоросійський народ». *Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали науково-практичної конференції*. (м. Харків, 25 травня 2025 р.) Випуск I. 2025 р. Харків, 2025. С. 159-160. URL: <https://drive.google.com/file/d/1cBiyQSxjCFWHywa51oQJFLrZXrwg69va/view>

У дискусії взяли участь:

Анжеліка КРУСЯН, голова разової спеціалізованої вченої ради, вчений секретар Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор;

Геннадій ТИМЧЕНКО, провідний науковий співробітник Відділу цивільно-правових наук Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Ірина МУЗИКА, старший науковий співробітник Відділу історії держави і права України Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Євген ДУРНОВ, професор кафедри теорії, історії та філософії права Національна академія внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Олександра КАРМАЗА, професор кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін Закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», доктор юридичних наук, професор.

Члени разової спеціалізованої вченої ради висловили наступні зауваження:

1. У роботі використовується правова конструкція «альтернативні форми вирішення приватних спорів», яка дозволяє охопити різні історичні явища та форми вирішення спорів. Водночас у роботі доцільно було б чіткіше позначити критерії, за якими певна історична форма вирішення спорів визнається саме альтернативною. Це особливо важливо для періодів, у яких сучасне

протиставлення судового і позасудового захисту ще не було сформоване в теперішньому значенні.

2. Дисертація охоплює значний хронологічний та історичний матеріал, що є її перевагою. Разом з тим, настільки широке охоплення створює ризик нерівномірності аналізу окремих періодів. Зокрема, у подальших працях було б доцільно ще детальніше зіставити західноукраїнський і східноукраїнський досвід розвитку примирних, третейських та інших форм врегулювання спорів, оскільки вони формувалися в різних правових культурах і під впливом різних моделей судоустрою.

3. Певного додаткового пояснення потребує співвідношення альтернативного вирішення спорів із категорією приватноправового спору в радянський період. Автор показує державоцентричний характер радянських механізмів, однак саме через це виникає питання: якою мірою окремі радянські форми можуть розглядатися як альтернативні у приватноправовому сенсі, а якою – лише як квазісудові або адміністративно-управлінські процедури. Це питання не знижує цінності роботи, але могло б стати предметом окремого поглибленого наукового аналізу.

4. У дисертації обгрунтовано висновок про недопустимість перетворення альтернативних процедур на обов'язковий бар'єр перед зверненням до суду. Водночас сучасна практика знає різні моделі стимулювання сторін до примирення, включаючи повернення частини судового збору, процесуальні наслідки недобросовісної поведінки, тощо. У подальших роботах було б корисно розширити аналіз саме таких «м'яких» стимулів, які не руйнують добровільної природи альтернативного врегулювання, але можуть підвищувати його ефективність (*Геннадій ТИМЧЕНКО*).

5. У дисертації альтернативне вирішення спорів розглядається саме в контексті приватного права, що є виправданим з огляду на заявлену тему дослідження. Водночас окремі історичні форми врегулювання спорів, які аналізуються в роботі, функціонували в умовах, коли сучасне розуміння приватного права, автономії волі та рівності сторін або ще не було остаточно сформованим, або істотно обмежувалося державним впливом. У зв'язку з цим доцільно було б додаткове пояснення автора щодо того, за якими критеріями відповідні історичні інститути віднесено саме до сфери приватноправового врегулювання спорів, а не до ширшої сфери соціального, адміністративного чи публічно-правового регулювання конфліктів.

6. Заслугове на підтримку прагнення дисертанта простежити історичну спадкоємність між попередніми формами примирення, третейського розгляду, арбітражу та сучасними альтернативними процедурами. Разом із тим, така дослідницька оптика потребує обережності, щоб не допустити ретроспективного перенесення сучасних ознак альтернативного вирішення спорів – добровільності, конфіденційності, нейтральності посередника, диспозитивності сторін – на ті історичні інститути, які діяли в іншому правовому та соціальному середовищі. У цьому аспекті дискусійним є питання про те, які ознаки сучасних альтернативних процедур можуть використовуватися для аналізу історичних аналогів, а які мають розглядатися лише як пізніші доктринальні конструкції.

7. У роботі значну увагу приділено нормативним засадам становлення

альтернативних форм вирішення спорів у різні історичні періоди. Водночас для історико-правового дослідження важливим є не лише встановлення факту нормативного закріплення певної процедури, а й з'ясування її фактичної дієвості. У зв'язку з цим окремого аналізу потребує питання про те, наскільки досліджені форми врегулювання спорів реально використовувалися учасниками приватноправових відносин, чи мали вони довіру сторін, чи забезпечували виконання досягнутих домовленостей або прийнятих рішень, а також якою була їх практична ефективність порівняно із судовим захистом.

8. У дисертації обґрунтовано, що розвиток альтернативного вирішення спорів залежав від стану судової системи, рівня правової культури та допустимого простору автономії приватної волі. Водночас дискусійним залишається питання про те, чи завжди поширення позасудових форм врегулювання спорів свідчило про розвиток приватноправової свободи. В окремі історичні періоди звернення до альтернативних процедур могло бути не проявом вільного вибору сторін, а вимушеною реакцією на недоступність, повільність, станову нерівність або недовіру до суду. У зв'язку з цим потребує додаткового теоретичного осмислення відмінність між альтернативним вирішенням спорів як проявом автономії сторін і альтернативним вирішенням спорів як компенсаторним механізмом, що виникає через слабкість або неефективність судової системи (*Ірина МУЗИКА*).

9. У підрозділах 2.1 «Альтернативні форми вирішення спорів в західній Україні у складі російської імперії» та 2.3 «Альтернативні форми вирішення спорів в Україні у складі Австро-Угорської імперії» (с. 44-71) використовується правова конструкція «альтернативні форми вирішення спорів у приватному праві», яка на теоретичному та практичному рівні охоплює широке коло форм вирішення спорів, а саме: медіацію, третейський розгляд, міжнародний комерційний арбітраж, мирову угоду, примирення, комісії по трудових спорах, товариські суди, державний арбітраж та інші історичні форми, які існували та продовжують існувати на території сучасної України. Така широта є виправданою для історико-правового дослідження, однак на науковому рівні потребує чіткого критерію відмежування альтернативних форм вирішення спорів від суміжних судових (наприклад, врегулювання спору за участю судді), квазісудових, адміністративних, а також дисциплінарних процедур. У роботі ці критерії загалом окреслено, проте доцільно було б подати їх більш концентровано, узагальнивши їх та виділивши їхні відмінні ознаки.

10. Хронологічні межі дослідження визначені як XIX ст. – 2004 рік, що логічно з огляду на прийняття Закону України «Про третейські суди» та кодифікаційні зміни у сфері приватного права. Водночас у роботі частково аналізуються норми Закону України «Про медіацію» 2021 року, зокрема і в частині взаємодії медіації з судовими процедурами, зокрема, на сторінках 39, 139, 140 тощо. Вважаємо, що це не є істотним недоліком, але бажано було б обґрунтувати необхідність такого дослідження.

11. У дисертації підкреслюється нерівномірність розвитку альтернативних форм вирішення спорів на українських землях у різних імперських правопорядках. Разом з тим у подальших публікаціях авторів доцільно ретельніше працювати з територіальною термінологією, зокрема щодо

західноукраїнських земель, українських земель у складі російської імперії, Австрійської імперії та Австро-Угорської імперії. Для історико-правового дослідження така точність є принциповою. А також більш глибоко дослідити вплив Литовських статутів на становлення та розвиток права в сучасній Україні.

12. Висновок про державоцентричність радянської моделі є обґрунтованим. Однак він відкриває додаткове питання: чи всі радянські форми, які формально не були класичним судовим розглядом, слід відносити до альтернативного вирішення спорів, чи, можливо, частину з них коректніше розглядати як квазісудові або адміністративні механізми, що лише функціонально замінювали суд, але не відповідали класичним ознакам альтернативності. У роботі це питання порушено, однак воно могло б бути ще чіткіше відображене в авторській класифікації.

13. У підрозділі 3.2 «Вплив радянської окупації на альтернативне вирішення спорів в Україні» (с. 78-97) автор використовує правову конструкцію «вплив радянської окупації на альтернативні форми вирішення спорів». Така редакція цієї правової конструкції зрозуміла з огляду на сучасне переосмислення історії української державності, проте в юридичному дослідженні бажано послідовно пояснювати, у якому саме значенні використовується ця категорія: політико-правовому, історико-державницькому чи нормативно-інституційному. Це посилює наукову нейтральність окремих висновків.

14. Дисертація ґрунтується на широкому колі джерел, у тому числі архівно-документальних матеріалів. Для ще більшої переконливості варто було б докладніше показати методику добору таких матеріалів, критерії їх репрезентативності, а також співвідношення архівних джерел із нормативними актами і доктринальними працями. Для історико-правової роботи це має істотне значення (Євген ДУРНОВ).

15. У роботі обґрунтовано хронологічні межі дослідження, проте завершення аналізу 2004 роком могло б бути додатково пояснене через більш чітке розмежування між етапом формування приватноправових кодифікацій і подальшим етапом інституціоналізації медіації. Оскільки Закон України «Про медіацію» було прийнято значно пізніше, відтак було б корисно почути окремий методологічний коментар, чому саме 2004 рік обрано як завершальну межу історико-правового аналізу, а не як проміжний рубіж.

16. Дисертант слушно розмежовує поняття «спір» і «конфлікт», однак у межах роботи доцільно було б також приділити більше уваги поняттям «форма», «спосіб», «процедура» та «механізм» альтернативного вирішення спорів, про які йдеться в дисертації. Загальновідомо, що ці категорії інколи використовуються як близькі за змістом, але в юридичній аргументації вони мають різний зміст. Додаткова аргументація підсилить теоретичну частину дослідження.

17. Значний інтерес становить аналіз імперських правових режимів, однак порівняння Австрійської, Австро-Угорської та російської моделей могло б бути представлене ще системніше – наприклад, через єдині критерії: рівень доступності суду, роль примирення, ступінь формалізації домовленостей, можливість виконання рішень, простір автономії сторін. Такий підхід зробив би порівняльну частину ще більш наочною.

18. Окремі практичні рекомендації, які сформульовані в роботі, могли б

бути деталізовані за критерієм суб'єктності. Наприклад, для законодавця, для судової практики, для освітнього процесу, для процедури медіації та арбітражу. Така деталізація підсилила б практичний блок дослідження.

19. З огляду на те, що тема дисертації має міждисциплінарний потенціал, у подальших дослідженнях авторові доцільно було б ширше залучати матеріали соціальної історії права та правової антропології. Це дозволило б глибше показати не лише нормативну, а й практичну сторону примирення, домовленостей і позасудового врегулювання приватних спорів (*Олександра КАРМАЗА*).

Результати відкритого голосування:

«За» - 5 членів ради,

«Проти» - немає.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада PhD 14875 присуджує Роману НУРИЩЕНКУ ступінь доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової
спеціалізованої
вченої ради

Анжеліка КРУСЯН